

„Nii mõnigi arhiivinduse püha lehm on hinge vaakumas.“

Juubeliintervjuu riigiarhivaar Priit Pirsoga

Priit Pirsko. Foto: B. Aavasalu

Küsi **Jaanus Arukaevu (J.A.):** *Mis sind arhiivi juures köitab?*

Priit Pirsko (P.P.): Arhiivinduses on rohkem kütkestavat, kui esmapilgul tajutakse. Kõige rohkem on mind ilmselt köitnud võimalus olla n.-õ. sündmuste keskel. Digiajastu tähendab üleminekut ühelt info edastamise viisilt teisele, täiesti uuele infokäsitlemise viisile. Minu tulek arhiivi langes kokku selle ülemineku algusega Eestis ja see üleminek pole tänaseks sugugi lõppenud. Arhiiv infoasutusena on kahtlemata olnud selle põhimõttelise muutuse eesliinil. Meie arendused on olnud suures osas seni tundmatute lähenemiste katsetamine ja see on tõesti põnev.

Muidugi on mulle alati olnud huvipakkuv vahetu kokkupuude arhivaalidega, ajaloolase haridusega inimesele on see justkui võimalus ajalugu käega kombata. See on hoopis midagi muud kui kellegi teise minevikurefleksioonist osasaamine. Autentne arhiividokument ajalooallikana ei saa jätta erutamata, kas siis seetõttu, et see avab meile mingi senitundmatu tahu, või vastupidi – seetõttu, et jääb tänasele uurijale suuresti arusaamatuks.

Suurte organisatsiooniliste muutuste läbi-

viimine, aga samuti organisatsioonikultuuri ja -väärtuste kujundamine on mulle ka alati pinget pakkunud. Sama, juba mainitud üleminekuaja kontekstis on põhimõtteliste muutuste ellukutumine arhiivinduses olnud ühtaegu nii võimalus kui ka vajadus.

J.A.: *Milline on olnud kõige suurem arhiivi ja Eesti riigi vahelise suhte muutus viimasel kahekümnel aastal?*

P.P.: Rahvusarhiiv on panustanud mitmel moel ja erinevates lõikudes, seega on minu vastus siin ehk rohkem maitseküsimus. Aga ikkagi, arhiivikasutamise umbes sajakordne suurenemine vähem kui kümne aasta jooksul on muutnud nii Eesti ühiskonda kui ka Rahvusarhiivi. Meie roll on teisenenud – üksikute kasutajate teenindamine on asendunud arhivaalide vahendamisega väga paljudele 24/7. Arhiiv on üks neist väga paljudest põhjustest, miks just Eestis on hea elada.

Ka Eesti riigi panus arhiivindusse on olnud märkimisväärne. Aastaks 2017 säilitatakse $\frac{3}{4}$ meie kogudest kaasaegsetes hoidlatingimustes. Kui arvestada, et taasiseseisvumisel alustati nullnivoolt, on edasiminekul olnud tohutu.

J.A.: *Eesti Vabariigi taastamine tugines ajaloolis-tele argumentidele. Kas Eesti omandireform oli „monument kangelaslikule arhiivitöötajale”, kes ei lasknud sovetiajal olulisi dokumente makula- tuuri saata?*

P.P.: Tõepoolest, Eesti-aegset maaoman- dit kajastavate arhivaalide säilimine tuleneb tõsiasjast, et 1940. ja 1950. aastate maku- leerimiskampaania ajal töötanud arhivaarid suutsid langetada õigeid otsuseid ja neid samu otsuseid sageli üsna tõmpide võõrkeelsete ja -meelsete ülemuste ees kaitsta. Teisalt on meil seitsekümmend aastat hiljem väga keeruline hinnata, kas siin oli rohkem kodanikujulgusel põhinevat kangelasmeelt või oli pigem tegemist korralikele teadmistele tugineva arhivaari kut- seomadusega – säilita, mis seda väärt, hävita, mis väärtusetu.

Minu enda, tollaste ekspertiisikomisjoni ak- tide läbivaatamisele tuginev seisukoht on pigem see, et makuleerimiskampaania kahjusid on eri- alakirjanduses üle võimendatud. Arvestama peab siin eelkõige asjaolu, et 1940. aasta juunipöörde järgselt veeti arhiividesse kokku sisuliselt kogu Eesti riigi- ja omavalitsusasutuste dokumentat- sioon ilma erilise valiku või hindamisotsusteta. Seega on arusaadav, et hilisemate sotsialistlike makuleerimismõnede tingimusi oli arhivaaridest professionaalidel küllalt võimalusi leida arhiivianest, mille sisuline väärtus oli tühine.

Muidugi tehti tollal ka vigu, nii ideoloog- ilisest survest tulenevaid kui ka tahtmatuid. Siin on oluline juhtida tähelepanu arhivaari töö paradoksaalsusele. Dokumentide väärtust hinnates, n.-õ. terasid sõkaldest eraldades saab arhivaar tugineda teadmistele, mis pärinevad minevikust või olevikust, nii uurimishuvide kui üldse arhivaalide kasutamise kohta. Arhivaalide kasutajad tulevad aga tulevikust, s. t. tulevaste kasutajate tulevase vajadusi ette näha on paras kunsttükk. Sestap armastan rõhutada, et ar- hivaari töö on predikttiivne, selle õnnestumisi või ebaõnnestumisi saab mõõta palju hiljem, seda nii hindamisalal kui ka näiteks säilitus- või konserveerimisstrateegiate valikul.

Omandireformi mõju siinsele arhiivindusele võiks võrrelda Reagani tähesõdade programmi mõjuga Nõukogude Liidule. Niigi viletsas seisus arhiivid ammandasid omandireformi vajadusi teenindades kogu arenguvõimekuse. Arhiivid laostusid, nagu sovetiriik oli laostunud: intel- lektuaalselt ja ideeliselt, majanduslikult ja elu- oluliselt. Kindlasti oli 1990. aastate keskpaigast toimunud taaskäivitus selle võrra lihtsam, et võita oli palju ja kaotada mitte midagi.

J.A.: *Milline on järgmine oluline teema, kus arhiiv toob Eesti ühiskonna kastanid tulest välja?*

P.P.: Olen veendunud selles, et riik ja ühiskond on pigem tervik kui paljude halvasti haakuvate või koguni tõukuvate tükikeste kogum. See tähendab, arhiiv on osa riigist ja arhiivi suutlikkusest oma rolli täita ja avalikke teenuseid pakkuda saab palju järeldada riigi haldussuutlikkuse, aga ka ühiskonna jätkusuut- likkuse kohta. Seega, kui kastanid on tules, siis need kastanid on meie ühised kastanid ja need tuleb üheskoos tulest välja koukida.

J.A.: *Sa läksid ajaloolasena tööle ajalooarhiivi. Milliseid muudatusi on arhiivides tehtud selleks, et ajaloolastel oleks parem meie minevikku uurida?*

P.P.: Ma ei salga, et arhivaaridel on olnud mitmeid õnnelikke hetki, mil meie kasutajad, olgu nad siis professionaalsed teadlased või hobiuurijad, on meid siiralt tänanud. Kõige suurem muudatus on see, et sovetiaegne poolsu- letud arhiiv on ammust ajast muutunud avatuks kõigile. Astu vaid üle läve, kohapeal või veebis.

Põhimõtteliseks pöördeks juurdepääsu lihtsustamisel oli arhiivi pabernimistusesse kängitsetud arhiivikirjelduste avamine veebis. Kõik edasised sammud, esijoones muidugi massdigiteerimine, on tulenenud just viimasest.

Või hoopis teiselaadne arhiivitehniline uuendus – arhivaalide kauglaenu- tuse korraldamine Tallinna-Tartu-Pärnu-Viljandi nelinurgas – on kergendanud ajaloolaste tööd. Rahvusarhiivi püsiv ja kõrgprofessionaalne panus ajaloolase erialakirjanduse üllitamisse, eriti ajalookultuuri ajakirja Tuna väljaandmine, on kindlasti siin samuti märkimist väärt.

J.A.: *Kas arhiiv on ajaloo uurimise asutus?*

P.P.: Jah, ikka on. Aga mitte ainult. 19. sajandi arhiiv oli näiteks eelkõige ajaloo uurimise asutus, keskaegne arhiiv ei olnud seda pea üldse. Tänapäeva arhiiv peaks panustama ajaloo uurimisse, aga n.-õ. ise ajaloo uurimine on ajaloo uurimise võimaldamise ja vahenda- misega võrreldes selgelt teisejärguline. Arvan niiviisi seepärast, et mõõtes arhiivi ees seisvaid ülesandeid, on võimalik selgelt vahet teha uni- kaalsete, s. t. põhimõtteliselt ainult arhiivi poolt täidetavate ülesannete ja jagatud ülesannete vahel. Esimesed kohustused jäävad täitmata, kui meie neid ei täida, teised kohustused, sh. ajaloo uurimisega seonduv, täidetakse teiste asutuste ja isikute poolt nagu nii, tihti paremini, kui meie seda suudame.

J.A.: *Kas arhiiv on arhiivinduse koolitamise asutus?*

P.P.: Arhiiv ei ole koolitusasutus *verbatim et literatim*, aga Eesti ahistes oludes on Rahvusarhiivigi kord enam, kord vähem koolitanud. Küsimus on arhiivaari kutsealases ettevalmistuses, mis kõrgkooli tasandil evib teatud vältimatuid kitsaskohti. Teaduskraadiga arhiivinduse õppejõude ei saagi meil piisavalt olla, seega jääb valida, kas arhiivinduse asjatundjaid ette valmistada ajaloo õpetamise eriharus, infoteaduse õpetamise eriharus või mingis muus kombinatsioonis. Kõik need valikud tähendavad seda, et Rahvusarhiiviga liitujad peavad arvestama pideva täiendõppe vajadusega. Muide, see on õigupoolest pigem hea kui paha.

J.A.: *Miks arhiividest sai ajalookultuuri ja ajaloo teaduse populariseerimise asutus? Miks tekkis Tuna ja Ajalooarhiivi oma kirjastus?*

P.P.: Sa mäletad ise ilmselt väga hästi, et ajaloo ja hiljem ajalookultuuri maastikul kaasalöömine sai meie üheks esimeseks selgeks prioriteediks Tartus 1990. aastate keskel. Ilmselt tingis selle toonaste uute tulijate endi ajaloolaseta, teisalt oli professionaalne ajaloolane kirjastustegevus tänasega võrreldes pea olematu. Tõesti, algul nägime arhiivi paljuski kui vahendit ajaloo uurimise ja ajaloo tegelemise võimaluste avardamiseks. Mul on hea meel, et meie pingutused osutusid edukaks, ja veelgi parem meel selle üle, et tänased Rahvusarhiivi publikatsioonid on väga kõrge kvaliteediga.

J.A.: *Kas arhiivid, raamatukogud ja muuseumid kui mäluasutused lähenevad teineteisele või hoopis kaugenevad (arhiiv kui universaalne koguja-hoiustaja; raamatukogu kui universaalne lugemissaal ja muuseum kui hariduslik meelelahutusasutus)?*

P.P.: Arvan, et eriti raamatukogud ja arhiivid lähenevad üksteisele. Infojastu infoküllus muudab infotarbijaid. Digitaalne infovahetus on lisaks muule kaasa toonud ka teabe esinemisvormide paljususe ja läbipõimumise: dokument ei esine enam ammu ainult käegakatsutava ja kindlatele vorminõuetele vastava teabena ning iga raamatukujuline artefakt ei pruugi enam olla kultuuri ja kultuuripärandiga seonduv nähtus. Meid lähendab tegelikult ka see, et uued põlvkonnad on sündinud digitaalsesse maailma. Tähtselt saab vaadata nii e-raamatut, e-muuseumi kui ka e-arhiivi, kedagi ei peagi huvitama, kas hoidla, kus on hoiul originaal, kuulub raamatukogule, arhiivile või muuseumile. Nii mõnigi arhiivinduse püha lehm on hinge

vaakumas. Olukorras, kus iga kahe aasta tagant kahekordistub inimkonna poolt toodetav info, on teabe konteksti rõhutamine küll aina olulisem, aga samal ajal ka üha keerulisem. Provenientsiprintsiibi järgimises kahtlemine ei ole enam ketserlus, selle üle arutatakse ülikoolideski. Suurte andmete (*big data*) kontseptsioon on väitmas risti vastupidist arhiiviteooria aluspõhimõtetele. Ühesõnaga, meie valdkonna kontseptuaalsed nurgakivid on hetkel testimisel. Kas nad osalt murenevad või mitte, seda näitab juba lähitulevik.

Aga ikkagi, naastes algse küsimuse juurde. Infovaldkonna asutuste helge tulevik seonduv minu arvates omavahelise mõistliku põimumise ja seniste valdkonnapõhiste lähenemiste aruka rakendamisega mujalgi. Näiteks tasub arhiivil katsetada raamatukogudest-muuseumidest laenatud märksõnapõhist otsimehhanismi, samas võiksid raamatukogud-muuseumid tõsiselt analüüsida arhiivindusliku hindamise ideestikku teavikute ja museaalide kogumisel.

J.A.: *Kuidas muutub virtuaalne ja füüsilise arhiivikasutus? Kas arhiivi kui rahva eest olulise info varjamise asutuse mainet on siiani märgata?*

P.P.: Kahtluseta saab sedastada, et tänaseks on arhiivikasutus Eestis veebipõhine – 99,3% kõigist külastustest toimub Internetis ja ainult 0,7% kohapeal uurimissaalides. Eelmisel aastal toimus kokku umbes 1,4 miljonit külastust 102 eri riigist. Ööpäevas pöörduetakse meie allikate poole keskmiselt umbes 4000 korda ja aasta-aastalt külastusintensiivsus kasvab.

Meie kasutajaskond varieerub väga suurel määral, kuigi laias laastus võib öelda, et umbes 2/3 klientidest on perekonnaajaloo uurijad. Genealoogiahuvi on „nakkus”, mis võib põhimõtteliselt tabada igaüht, soost, vanusest, haridustasemest ja tegevusalast sõltumata, sestap ei ole võimalik nn. keskmist arhiivikasutajat kuigi täpselt portreeterida. Samas teame, et umbes 5500 inimest külastab arhiivi regulaarselt. Kui mitte päev-päevalt, siis üle mõne päeva või nädala ikka. Kurioosel kombel on võimalik eristada ainult üht kooslust, mille esindajate arhiivikasutus on absoluutnumbriteski infojastul vähenenud – need on professionaalsed ajaloolased, kelle tänase teabevajaduse rahuldavad trükised ilmselt paremini kui kunagi varem.

Tõepoolest, veel 1990. aastatel oli palju peamurdmist selle üle, kuidas murda arhiivi kui suletud asutuse kuvandit, kuidas vända inimesi selles, et arhiivi põhiroll ei ole enam varjamine ja salatsemine, vaid teabe kättesaa-

davaks tegemine. Minu meelest on praeguseks arhiivi kuvand totaalselt teisenenud ja küllap on seda muutumist põhjustanud palju rohkem teod kui sõnad.

J.A.: *Arhiivi toodud materjalide säilivuse tagab suuresti hoone sisekliima ja turvalisus. Kas 20 aastaga on toimunud olulisi muudatus arhiivihoonete ehitamise ja haldamise põhimõtetes?*

P.P.: 1999. aastal, mil oli valminud uus ja esimene kaasaegne arhiivihooned Kuressaares, säilitati nõuetekohastes tingimustes 2% Rahvusarhiivi praegustest kogudest. Siis oli tegemist kokku paarikümne hoidlahoonega väga erinevates kohtades ja väga erinevates tingimustes. Täna on meil moodsates säilitustingimustes 55% ainesest ja paari aasta pärast, Rahvusarhiivi Noora-nimelise peamaja valmimisel 75% – kokku seitsmes hoidlakorpuses. Vähem kui paarikümne aastaga on edenemine olnud tohutu.

Loomulikult on selle aja jooksul muutunud palju ka ehitustehnilistes aspektides, samuti arhiivistandardites. Lühidalt öeldes, energiasäästlikkus ja optimaalse tasakaalu leidmine säilitus- ja kasutuskeskkonnale esitatavate nõuete vahel on olnud peamised muutuste vedurid.

J.A.: *Kaasaegses juhtimises peetakse üha tähtsamaks rolliga kokku sobivaid väärtushinnanguid. Millised on arhiivitöötaja peamised väärtushinnangud?*

P.P.: Ilmasõdadevahelise arhiivinduse juhtteoreetik Hilary Jenkinson on märkinud, et arhivaar peab olema tõe erapooletu valvur. Täna sed arusaamad on ammu tõrjunud arusaama arhivaarist kui valvurist, pigem rõhutatakse arhivaari kui ukseavaja, teabe vahendaja ja edasikandja rolli. Ometi, Jenkinsoni osunduse teist poolt, erapooletuks olemise vajalikkust, tuleb kaasajalgi tähele panna. Arhivaar puutub paratamatult kokku väga paljude erinevate andmetega, millest vaid osa on kõigile avalikud. Sestap on kriitilise tähtsusega see, et arhiivist ja arhivaaride kaudu ei imbuks välja andmeid, mis on ühe või teise õigusakti järgi piiranguga, kaitsmaks isikute eraelu, riigi julgeolekut või muud, mis kaitsmist väärt. Kui nii juhtuks, siis kaoks ka arhiivi usaldusväärsus, aga sedakaudu ka arhiivi võimekus üldse oma ülesandeid täita.

Lisaks usaldusväärsele mainiks arhivaari väärtushinnangute kõrgemal skaalal mõneti süisa vastupidist omadust – omakasupüüdmat arhiiviteabe jagamise ja levitamise valmidust. Hea arhivaar on hea teenindaja.

Ning kolmandaks, see puudutab konkreetselt

tänast eesti arhivaari – me peame väärtustama uut, olema avatud. Innovatsioon ja teistsuguste lahenduste katsetamine on edasiviiv, enesega rahulolu ja käidud radadel tallamine sohu viiv.

J.A.: *Milliseid Eesti arhiivinduse komponente sa kiidad oma välismaa kolleegidele? Mis on meil erilist?*

P.P.: Võib kõlada albilt, aga tegelikult ei ole 2014. aastal arhiivinduses valdkonda, mis ei vääriks kiitust. Rahvusarhiiv tervikuna on kiiresti edasi sammunud ja nii ongi ainuvõimalik. Katsugem ette kujutada organisatsiooni, mille üks valdkond on tipule ligidal ja mõni teine haru lootusetult maha jäänud – nii lihtsalt ei saa juhtuda.

Eesti arhiivinduse teeb eriliseks eelkõige see, et sidusjuurdepääs arhiivianesele on lausaline ja tasuta. Olime ühed esimesed, kes suutsid 2009. aastaks kogu arhiivi teatmestu üle kanda veebipõhisesse andmebaasi. Mis puudutab digiteerimist, siis mõned Euroopa rahvusarhiivid on avanud rohkem allikaid veebis, kui Eestis seni jõutud, aga tavaliselt peab kasutaja mujal üht-teist juurepääsu eest maksma, meil mitte. Eesti eristub ka selle poolest, et veebis leitav genealoogiline allikmaterjal on kaugelt täielikum kui mujal, selle põhjuseks on teadupärast kirikuarhiivide riigistamine 1940. aasta juunipöörde järel ja hea koostöö usuühingutega tänapäeval.

Meie digitaalarhiivindusealased arendusprojektid on teada-tuntud ja tähelepanu pälvinud. Samas on selge seegi, et edu nimetatud valdkonnas on tulnud paljuski koostöös teiste edumeelsete rahvusarhiividega. See puudutab nii täisfunktsionaalse digitaalarhiivi tarkvara loomist kui ka kitsamaid arendusprojekte, olgu siis tegemist geoinfosüsteemide, ühisloome, avaandmete, andmebaaside arhiveerimise või muu uudsega.

Tähelepanu on pälvinud Eesti arhiivinduslik õigusloome. 2011. aasta arhiiviseadus on uenduslik makrohindamise juurutamise tõttu, aga julgelt on lahendatud ka arhiivianese asutustest üleandmise-vastuvõtmise korraldus ja nii mõnigi muu aspekt. Tegelikult on õigusloomega otseselt seotud ka arhiivinduse organisatsiooniline lahendus. Eestis on arhiivinduse organisatsiooni reformitud julgelt ja jõuliselt, seegi on andnud meile teatud eelise efektiivsuses ja piiratud ressursside ratsionaalses kasutamises.

J.A.: *Euroopa Liidu E-ARK projektis vastutab Eesti andmete digitaalsele arhiivile üleandmisega seotud arenduste eest. See on vist kõige keerulisem*

küsimus. Kas see on märk meie tugevusest või hulljulgusest? Või mõlemast?

P.P.: Edu saavutamiseks on mis tahes organisatsiooni juhtimisel vaja nii tugevat sisu kui ka julgust, viimast kui mitte alati, siis mõnikord kindlasti. Teisalt, konkreetselt E-ARK-i sarnastest projektidest rääkides tuleb osundada, et selliste intellektuaalselt nõudlike projektidega liitumine ei saa juhtuda ühtäkki või kuidagi juhuse tahtel. Selliste projektide partneriteks kasvatakse ja see kasvamine kestab aastaid, mitte kuid. Nii on olnud see ka Rahvusarhiivi puhul. Me oleme liikunud samm-sammult lihtsamalt keerulisemale ja see on hoidnud inimesi, kes arendustega tegelevad, jätkuvalt ärksate ja huvitatutena.

J.A.: *Millised konkreetsed välismaised eeskujud on kõige rohkem Eesti arhiivindust mõjutanud? Miks? Millised inimesed on selle mõju võimalikuks teinud?*

P.P.: Esimese hoo lükkasid kodumaisele arhiivindusele sisse meie kolleegid Rootsist ja Soomest 1990. aastatel. Tollal väljendus see materiaalses abis, aga iseäranis kasulikuks osutusid just koolitused ja praktikad Stockholmis ja Helsingis. Kuigi siinne arhiivinduslik traditsioon on põhjamaisest erinev, suutsime neilt üle võtta arhiiviasjade üldise korraldamise loogika ja arvatavasti ka professionaalse töökultuuri.

21. sajandil oleme kondinud juba omiljalul ja otsese ülevõtmise või õppimise asemel saab tõesti rääkida teatud eeskujudest teatud valdkonnas. Digitaalarhiivindus on meil abiks olnud brittide, hollandlaste, taanlaste, norralaste ja šveitslaste arusaamad. Tihe koostöö on säilinud ka soomlaste ja rootslastega. Säilitamise ja konserveerimise alal tuleb taas mainida hollandlasi, aga ka taanlasi, soomlasi ja paljusid teisi. Arhivaalidele juurdepääsu korraldamisel ja erinevate sihtrühmadega suhestumisel on ilmselt suurim eeskuju olnud brittide mudel, audiovisuaalia vallas taas ehk soomlaste lähenemine. Seadusloomes kujundas viimase arhiiviseaduse ülesehituse ja käsitlusviisi eelkõige saksa traditsioon. Rõhutamist väärrib, et laiaulatusliku rahvusvahelise koostöö veduriteks on meie valdkondade juhid, nende õlul on vahetute kontaktide loomine ja hoidmine.

J.A.: *Kes konkreetselt välismaistest arhiivindusega seotud inimestest on sind isiklikult kõige rohkem mõjutanud?*

P.P.: Ootamatu küsimus. Pole kunagi osanud niiviisi mõelda. Ometi, kui nimetada esimesi

keelele tulevaid nimesid, siis need on seotud minu nn. selliaastatega üheksakümnendatel: toonane Rootsi riigiarhivaar Eric Norberg ja Soome riigiarhivaar Kari Tarkiainen. Mõjutanud, ja üldse mitte vähe, on ka mitmed arhiiviteoreetikud oma tekstide kaudu. Nimetagem siin selliseid autoreid nagu Ernst Posner, Terry Cook, Eric Ketelaar, Helen Samuels, Luciana Duranti.

J.A.: *Kas Eesti on rahvusvahelisel arhiivindusmaastikul täna pigem abi saaja või abi jagaja?*

P.P.: Ma mainiksin esmalt seda, et Balti koostöö raames on eestlased vähemalt kümnekond viimast aastat olnud eestvedajateks ja suunaandjateks. Balti arhivaaride kohtumised on järk-järgult arenenud valdkonnaekspertide kohtumisteks. Läti genealoogiliste allikate veebiportaali otsene eeskuju oli meie Saaga. Samuti eelnes lõunanaabrite arhiivireformile põhjalik audit, kus võrdluse aluseks oli Rootsi ja Eesti arhiivikorraldus. Balti koostöö mõte seisneb parimate ideede ja praktikate jagamises. Selle viimaseks hiilgavaks näiteks on säilitusekspertide koostatud kolmekeelne (eesti-läti-inglise) arhivaalide kahjustuste atlas, mille on soovinud oma kogudesse soetada mitmed maailma parimad raamatukogud.

1990. aastatel saime ise laialdast koolitust soomlastelt-rootslastelt. 21. sajandi algusaastail kasutasime välismaiseid eksperte oma digitaalarhiivinduse inimeste väljaõppeks, vastava strateegia ja üksuse ülesehitamiseks. Viimastel aastatel laieneb järk-järgult muumaiste kolleegide huvi õppida Eesti kogemust. Tooksin siin esile kaks põhivoolu. Esimene lähtub Eesti riigi välispoliitilistest eelistustest ja välisministeeriumi välisabi projektidest. Gruusia ja Kasahstani arhivaaride nõustamise ja koolitamise järel on sel aastal fookuses Moldova projekt. Teine välisabi suund tuleneb meie endi rahvusvahelistest kontaktidest ja suhetest. Nõnda on tekkinud päris tihe kogemuste vahetamise ja jagamise formaat Bulgaariaga. Seda koostööd poleks muidu sündinud, kui hea kolleeg Martin Ivanov, nüüdseks küll juba endine Bulgaaria riigiarhivaar, poleks ise kahepoolsete suhete loomisel nii palju panustanud.

J.A.: *Traditsiooniline asutus tootis pabereid, arhiivhoiabi pabereid. Ühele paberdokumendile, näiteks kirikuraamatusse, võidi koguda andmeid sada aastat järjest. Täna tekib enamik mõtestatud informatsioonist digitaalselt, arvuti eluiga on 3–5 aastat ning uued operatsioonisüsteemid ei taga*

vanade andmebaaside kasutamist tulevikus. Kas arhiivides on seetõttu juba tekkinud või tekkimas mäluauk?

P.P.: Infoajastu protsessid on sageli vastu- käivad. Tõepoolest, nii riist- kui ka tarkvara vananevad väga kiiresti, 10–15 aastat tundub olevat maksimaalne ajaline piir digitaalse info säilimisel sellisel moel, nagu see loodi. Teisalt, digitaalse info hulk kasvab pöörase kiirusega, kahekordistudes iga järgmise kahe aasta möödumisel. Arhivaari jaoks tähendab see arhiiviväärtusega teabe pidevat kasvu käsikäes sellisama arhiiviväärtusliku teabe suhtelise osakaalu vähenemisega – nagu öeldud, informatsiooni koguhulga pideva kahekordistumise taustal. See on põhjus, miks me rakendame täiesti teistmoodi hindamiseetodeid kui paberajastul. See on põhjus, miks me teeme koostööd teiste teabeasutustega, otsustamaks küsimusi, kuidas säilitada informatsiooni, mis on teistsugune kui klassikaline dokument. Näiteks on veebi arhiveerimine meie ettepanekul nüüdseks Rahvusraamatukogu ülesanne.

Infotehnoloogilise ettevalmistusega inime- ne on harjunud mõtlema viisil: mida rohkem (infot), seda uhkem. Sellest käsitlusest on välja kasvanud suurte andmete kontseptsioon, mis mõnevõrra lihtsustatult tähendab seda, et and- mete kasvamisel hoomamatuks teabehulgaks on võimsad arvutid need, mis igasugusele päringule vastuse annavad. Selle lähenemise keskmes on arvamus, et tänapäeval on tehnoloogia odavne- mise tõttu võimalik säilitada igasugune info, nii oluline kui ka ebaoluline. Kui on täidetud kolm tingimust – andmeid on palju, need on mitme- kesised ja neid on võimalik kiiresti analüüsida, siis on leitavad senitundmatud korrelatsioonid, mis viivat paremate ja õigemate järeldusteni. Kvantiteedist kasvavat kvaliteet.

Kahtlemata on arhivaari arusaamine mõne- võrra kahtlevam, põhinedes traditsiooniliselt teabe väärtuse hindamisel ja selle säilitamise või hävitamise üle otsustamisel. Ütleksin, et senine arhiivinduslik hindamismudel on järginud inimõistuse radu, mitte tuginenud usule tehnoloogia ülisuutlikkusest. Indiviidi- dena ei tarbi me kunagi kogu informatsiooni, me omandame teabe üht-või teistsugust (eel) valikut tehes. Keegi ei süüvi igasse artiklisse igas päevalehes ega loe läbi iga rida igas Face- booki postituses. Pangem tähele, et iga järgnev põlvkond või iga järgnev ühiskond ei vaja oma edukaks toimimiseks kogu teavet minevikust. Pilku Eesti ajalukku pöörates, näiteks 10. sajandil toimunu kohta teame 21. sajandil üllatavalt

vähe, ebaharilikult vähe isegi arheoloogide ja ajaloolaste arvates. Ometi ei häiri see meid kuigivõrd. Me tegelikult isegi ei tea, et me selle ajastu kohta midagi ei tea.

Arvatavasti selgub lähema paari põlvkonna vältel, kas info väärtuse hindamine pikaajalise säilitamise protsessis kaob või mitte. Kui kaob, siis kaob ka arhivaari elukutse. Samas, kas niisu- gune infokõiksust haldav maailm on võimalik, ja kui on, siis kas see on inimeste endi poolt juhitav maailm – see on küsimus, mis jääb siinkohal vastuseta.

J.A.: Milline on sinu nägemus Eesti üleminekust digitaalarhiivindusele? Kui pikaajaline on üle- minek?

P.P.: Üleminek digitaalsele infokasutusele on pöördumatu, vähemasti seni, kuni elektri- varustus toimib. Nõnda pole ka arhiivinduses kaksipidi arvamist – me oleme valmis digitaalse info vastuvõtmiseks ja säilitamiseks. Teisalt, ja see johtub just paberilt digitaalsele ülemineku jätkuvast kestmisest. Keegi ei tunne lõplikke la- hendusi detailides. Sestap on meie, s. t. digitaalse maailma esimese põlvkonna arhivaaride esmane ülesanne tagada digitaalsete dokumentide säi- limine ja üleandmine järgmisele põlvkonnale. Väga rumal oleks väita, et hetkel pruugitavad digiainese käsitlemise meetodid oleksid kõlbu- likud ka aastal 2114 või 2514.

Ma ei tea, kui kaua võib kesta kõnealune üleminek digiajastusse. Eelmine teabe käsit- lemisega seotud üleminek – valdavalt suulise infoedastuse asendumine valdavalt kirjalikuga – vältas Euroopas mitusada aastat. Küllap on praegune muutus oluliselt kiirema tempoga, kuid selge on ka see, et üht-teist võtame ka nn. pabermaailmast tulevikku kaasa. Teisalt, ilmselt lõpeb paberarhivaalide ajastu Rahvusarhiivi tulevikuhoidlates just selle sajandi esimese kümnendiga, hilisemad paberile vormistatud arhiiviväärtusega dokumendid peaksid olema pigem haruldused.

J.A.: Suur tänu!

Jaanus Arukaevu

(1966), filosoofiamagister,
juhatuse esimehe nõunik, Eesti Energia AS,
Laki 24, 12915 Tallinn,
jaanus.arukaevu@eesti.ee